

DERSAÂDET'TE BAYRAM SABAHLARI

DÜRSÜN
GÜRLEK

DERSAÂDET’TE BAYRAM SABAHLARI

Dursun Gürlek

TİMAŞ YAYINLARI | 4667

Kültür Tarihi | 25

Raf: Kültür Tarihi

EDİTÖR

Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI

Yasin Çetin

İÇ TASARIM

Nur Kayaalp

1. BASKI

Kubbealtı Neşriyat

2. BASKI

Ağustos 2019, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-3074-3

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,

Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul

Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi’ne aittir.

İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	7
Eski Bayramlara Dair	13
Osmanlı Sarayında Bayram Tebriği ve Bayram Alayı.....	24
Eski İstanbul Bayramları	34
Bayram Alemleri	41
Bayramınız Kutlu, Yeni Yılınız Mutlu Olsun.....	58
Bayram Sabahı	68
Arife ve Bayram	70
Edebiyatımızda Bayram Yerleri.....	74
Eski Bayramlar Mendil Bayramı	77
Paris'te Bir Bayram Ziyareti	81
Eski Kurban Bayramları	91
Kurban Bayramı	95
İstanbul Folkloru ve Bayram	98
Eski Zamanlarda Bayram Tebriki.....	114
Ramazan Bayramı Dolayısıyla Bayram Yeri.....	119
İstanbul'un Eski Bayram Yerleri	125
Eski İstanbul Bayramları	128
Kurban Bayramı Sabahının Düşündürdükleri.....	132
Süleymaniye'de Bayram Sabahı Bir Bayram Konuşması	172
Bu Bayram Kimin?	177
Bayram Düşünceleri	181
Eski Bayramlar Olmasaydı Yenileri de Olmazdı	195
Bayram Muhabbeti.....	200
Çocuk ve Bayram.....	204
Süleymaniye'de Bayram Sabahı.....	207
Bayram.....	211
Kurban Bayramı	212

ESKİ BAYRAMLARA DAİR¹

Her kavmin dinî ve millî sevinç günleri vardır. İslam'ın bayramları da şevvalin başlangıcıyla zilhiccenin onuncu günüdür. Çünkü birincisinde oruç, ikincisinde hac farzlarının ifa edilmiş olduğuna sevinilir. “Ehl-i Medine'nin iki yevm lehv ü sürûrları olduğu hululünde bissual mâlûm-i âlî-i nebevî buyruldukta onlara hitaben: Hak Teâlâ sizin için o iki yevme, onlardan hayırlı iki gün bedel etmiştir ki ‘yevm-ı adhâ’ ve ‘yevm-i fitr’dır, buyrulmuş olduğu Hz. Enes rivayetiyle *Sünen-i Ebî Dâvud*’da mezkûrdur.”²

A'yâd-ı İslam, yani Müslüman bayramları Hicret'in ikinci senesi bayramındaki “ıyd-i fitr” ile başlamıştır.

“İyd” kelimesinin bir nesneyi nevbed be nevbed işlemek, âdet edinmek ve bir işe ikinci defa başlamak manasına gelen “avd” maddesinden müştak bulunduğunu lügat kitapları söylüyor.

BAYRAMIN İLANI

Ramazan-ı şerifin 29'uncu günü akşamı şevval hilâli görülebilirse ertesi günün bayram olacağı mahalle bekçilerinin çal-

1 Tâhirü'l-Mevlevî, “Eski Bayramlara Dair”, *İslâm Yolu*, 30 Haziran 1949, s. 39.

2 *Kitâbü's-Salât*.

dığı davul ile ilan olunur, görülemediği takdirde ramazanın 30'uncu günü ikindi vakti atılan toplanla ertesı günün bayram olduğu halka haber verılır, bayramın son günü ikindisine kadar namaz vakitlerinde top atılmaya devam edilirdi.

Abdülvehhab Şa'rânî'nin *Keşfü'l-Gumme* isimli hadis kitabında İbn-i Abbas Hazretleri'nden naklen deniliyor ki: "Havanın bulutlu olması dolayısıyla, ramazanın 29'uncu günü akşamı şevval hilâli görülememiş, herkes 30'uncu günü oruç tutmuştu. O gün akşama doğru bir kafil e geldi, dün akşam hilâlin görüldüğüne dair Peygamberimiz'in huzurunda şehadet ettiler. Resûl-ü Ekrem Hazretleri de insanların iftar etmeleri ve ertesı günü bayram namazını kılmak maksadıyla şehir dışına çıkmaları için emir verdi."

Osmanlı padişahlarından I. Sultan Mahmud devrinde Hicri 1152 Ramazan'ının 30'uncu Cuma gününde -o günün bayram olduğu sabit olmasından dolayı- toplan atılarak ve tellal çağırılarak bayramın ilan edilmiş olduğu Sahhaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin *Teşrifât-ı Kadime* isimli kitabında kayıtlıdır.

Hicrî 1345 Ramazan'ının 30'uncu günü Bakırköy Kaymakamlığı'nın yanlış bir ihbarı üzerine bayram oldu diye toplan atılmamış ise de İttihat ve Terâkki Cemiyeti'nin çıkırtkanları camilerdeki halka, "Bayram oldu, orucunuzu bozunuz!" diye âdeta ısrar etmişler ve bazılarına bozdurmuşlarsa da, konuya vâkıf olanlar oruçlarını bozmamışlardır.

Bayram gecesi selatin camilerinin minarelerine kaftan giydirilir, yani külahlarından başlanır ve şerefelerinden aşığı doğru uzatılmak üzere kandiller asılırdı. Bununla birlikte mahya olarak da düz bir çizgi ile ramazanın yolcu olduğuna işaret edilirdi.

Bayram gecesi İstanbul'un hamamları sabaha kadar açık bulundurulur, hepsi de "tas tas üstüne" denecek derecede kala-

balık olurdu. Çünkü bayram namazına temiz ve pak olarak gitmek âdet hükmüne girmişti. Senede iki defa sıcak su yüzü gören ayak takımı bile bayram münasebetiyle hamama gidip yıkanırdı.

O gece kalabalık olan bir de şekerçi dükkânlarıydı. Zaten bu dükkânların en revaçlı zamanı -reçel ve şurup dolayısıyla- ramazan, şeker ve şekerleme münasebetiyle de bayram günleri ve geceleridir.

SABAH VE BAYRAM NAMAZLARINA GİDİŞ

Bayram gecesı sabaha karşı mahalle bekçileri davullarının tantanasıyla halkı uyandırırldı. Daha sonra atılan toplar da sabah namazı vakti olduğunu ilan ederdi. Minarelerden yükselen lahuti nidalar, kulaklardan kalplere yankılanır, onun tesiri her Müslüman'ı yatağından fırlamaya mecbur eder, abdestin nuruyla parlayan her cephe, secdeye kapanmak için camiye yönelirdi. Hatta küçücük kalplerinde, büyük bir iman zevki bulunan Müslüman çocukları da -bayramlıklarını giyerek- babalarıyla veya velileriyle birlikte camiye giderlerdi. Yalnız çocukların değil, büyüklerin de bayramda temiz elbise giymeleri sünnettir. Efendimiz'in bayramlarda güzel elbiseler giyerek süslenmeyi emrettiğı gibi kendileri de o günlere mahsus olarak "bürde" giyerdi. *Keşfü'l-Gumme*'de böyle kayıtlıdır.

BAYRAM VAİZLERİ

Camilerde sabah namazı kılınıp getirilen tekbirlerle gök kubbe yankılanır, bayram namazı vaktinin girişine kadar sürmek üzere bir hoca efendi kürsüye çıkar, cemaate vaaz ve nasihatte bulunurdu.

Vaizlerimizin içinde söylediğini bilir, ağzından çıkanı kulağı işitir olanları yok değilse de maalesef çok da değildir. Yave söyleyen bir vaizi uzun boylu dinlemeye tahammül etmek de büyük bir mücadele yerine geçer. Herkesin camiye geldiği bayram günlerinde olsun kürsülere çıkarılacak vaizlerin seçiminde gerekli dikkat gösterilse gelenlerin pişman olacak dereceye gelmelerine fırsat verilmese ne iyi olur.

BAYRAM TEKBİRLERİ

Ezanlar ve kametler Türkçe okunmaya başladığı sırada bayram tekbirleri de pek rakik bir ifade ile tercüme edilmiş ve Türkçe okunması mecburi kılınmıştı. Senelerce karmakarışık bir hâlde okundu çünkü halkın kimi müezzinlerin okuyuşuna tâbi oluyor kimi de Arapça olarak sessizce okuyordu. Hicret'in 1367'inci senesi Kurban Bayramı'nda tekbirler yeniden Arapça okunmaya başladı. Çünkü bu konuya mahsus kanunda bayram tekbirlerinin Türkçe okunacağına dair bir kayıt yokmuş. Bu husus bayram sabahı polisler vasıtasıyla camilere bildirilmiş. Müezzinler, Arapça olarak ve merhum İtrî'nin bestesiyle tekbire başlayınca halk, evvela hayret ve haşyetle, sonra büyük bir sevinçle o ahenge uydu.

BAYRAM NAMAZGÂHI

Bayram namazları, cuma namazı kılınan, yani minberi ve hatibi bulunan camilerde eda edilir. Bir de kalabalık cemaat için yapılmış musallalarda -ki biz onlara namazgâh diyoruz- kılınır.

Aleyhissalâtü Vesselem Efendimiz bayram namazlarını şehir haricinde kıldırırdı. Yalnız bir defa hava yağmurlu olduğu için Mescid-i Saâdet'te eda buyurmuştu.

BAYRAM NAMAZI

“Bayram namazı iki rekâtтан ibarettir. Salât-ı Cuma'da hutbe şart-ı sıhhat ve namazdan mukaddem olup salât-ı iyyde şart değil, sünnet ve namazda muahhardır.³ Keyfiyetçe şair namazlardan farkı bunun her rekâtında üçer fazla tekbir olmasındadır. O tekbirler vacipdir.”⁴

Bayram namazları senede iki defa kılındığı ve fazla tekbirleri bulunduğı için cemaatten bazıları edasında tereddüde düşerler. Bunun avam Müslümanları şaşırtan ciheti, birinci rekâtta “Sübhâneke”den sonra üç tekbir alınıp ikisinde ellerin salıverilmesi, üçüncüde bağlanılması; ikinci rekâtta ise zammi sureden sonra üç defa tekbir ile ellerin salıverilmesi ve dördüncü tekbir ile rükûa varılmasıdır. Şu harekâtı kolayca anlatmak için, “İki salla, bir bağla. Üç salla, bir yat.” denilmiştir ki her kim söylemişse Allah razı olsun, bundan daha veciz bir tarif yapılamaz.

Bayram namazının güneş doğup kerâhet vakti çıktıktan zeval vaktinden evveline kadar kılınabileceğı ve “özre mebni salât-ı iyyd-ı fıtr ertesi güne ve salât-ı iyyd-ı adhâ daha ertesi güne tehir” edilebileceğı *Kitabü's-Salât*'ta yazılıdır.

NAMAZDAN SONRA

Namaz kılındıktan sonra Resûlullah'a Ashab-ı Kiram tarafından “Tekabbelallahü minnâ ve minke yâ Resûlallah!” yani “Ey Allah'ın Resulü! Kılınan namazı Allah bizden ve senden

3 Mervan bin Hakem, Medine valisiyken bayram hutbesini namazdan önce okuyordu. Yapılan itiraz üzerine “Hulefâ zamanında bayram namazı kılanlar oturup hutbeyi dinlerlerdi. Şimdi ise namazı kılar kılmaz savuşuyorlar. Bizi de dinlesinler diye hutbeyi önce okuyoruz.” dediğı *Keşfü'l-Gumme*'de yazılır. Cemaatin kılar kılmaz savuşması Emevî hatiplerinin hutbe esnasında Hazret-i Ali Efendimiz'e ettikleri laneti işitmemek içindi.

4 *Kitâbü's-Salât*.

kabul etsin.” derler ve “Taraf-ı Risâlet”ten “Neam, Tekabbellahü minnâ ve minküm.”, “Evet, Allah bizden ve sizden kabul etsin.” mukabil duasını alırlardı.

Ömer bin Abdülaziz’e de aynı tebrik yapılır ve mukabele görülürdü.

Bizde de namazdan ve duadan sonra bazı zatlar yekdiğeriyle bayramlaşır. Muayede, el öpmek, el öpüşmek, el sıkmak ve kucaklaşmak suretiyle yapılır.

Evlere gelince ale’t-tertip el ve etek öpülürdü. Anasının, babasının elini öpen çocuklar mahalledeki evleri dolaşırlar ve komşuların ellerini öpüp dua ile beraber bayramlık birer mendil alırlardı.

BAYRAMLARDA KABİR ZİYARETLERİ

Şimdilerde unutulmaya başlayan güzel bir âdet vardı ki o da Müslümanların bayram namazından sonra kabristana giderek ahirete intikal eden ailesinden kimseleri ziyaret etmesidir. Buna İstanbul’un bazı taraflarında riayet edilir, mesela sur dışındaki mezarlıklarda bayram sabahları epeyce kalabalık görülür; servilerin hazin hışırtıları arasında yanık yanık okunan Kur’ân sesleri duyulurdu.

MEVLEVÎLERİN BAYRAM NAMAZINDAN DÖNÜŞÜ

İstanbul’un Topkapı dışında bulunan “Yenikapı Mevlevihanesi’nde” minber olmadığı için şeyhi ve dervişleri, bayram namazlarını civardaki “Merkez Efendi Camii ve Tekkesi”nde kılarılardı. Namazdan sonra cemaat dışarı çıkar, Hz. Merkez’in türbesinin önünde büyük bir saygıyla durulur, Mevlevî şeyhi dua edip Fatiha okurdu. Daha sonra gülbank çekilir, her iki şeyh bayramlaştıktan sonra Mevlevîler dışarıya çıkarlar kalaba-

lık bir topluluk tarafından uğurlanırken bayram sevincini dile getirmek için⁵ ney ve kudüm çalarak Mevlevîhaneye giderler, orada bayramlaşıp din ve tarikat ihvanı hakkında dua ederlerdi.

Senelerden beri teamül hükmüne girmiş olan şu hareket, irfanperver şeyhim merhum Mehmed Celâlüddin Efendi'nin meşihati zamanında, "Mevlevî şeyhi bayram selâmlığı yapıyor" diye Sultan Abdülhamid merhuma jurnal edilmiş, fakat icrasına devam olunması için irade çıkmıştı.

TEBRİKE GELENLER

Bayramın ilk günü, tebrik için en önce gelenler mahalle bekçileridir. Bekçi baba, 30 ramazan çaldığı davulunu o gün de gümbürdeterek ve arkasında eli sııklı bir de yardımcısı bulunarak dolaşırdı. Evlerden verilen bahşış nakit ise bekçinin cebine girer, mendil ve basma gibi bir şeyse sıırğa bağlanırdı.

Şimdiki bekçiler de kendilerinden öncekilerin yaptıkları işleri görmedikleri hâlde bu âdetleri düzenli bir şekilde, lakin davulsuz olarak yerine getirmektedirler.

Mahalle bekçisini tulumbacılar takip eder, bunların gelişi, zurna ile çiftte nârâ sesinden, bir de her kapının önünde atılan ve bahşışın verilmesi gecikince tekrarlanan, "Tulumbacılar!" nârâsından anlaşıldı.

Tulumbacıların arkasından da süprüntü arabacıları gelirdi. Bunlar, çok hakikatli kimselerdi. Diğer günlerde girmedikleri sokakları ve uğramadıkları evleri bile bayram günleri ziyaret etmek suretiyle bayram tebrikinde bulunma nezaketini gösterirlerdi. Hâlâ daha böyle devam etmektedir.

5 Fıtır bayramlarında Peygamber Aleyhisselâm'ın huzurunda "takdis" olunduğunu, yani def çalınıp teganni edildiğini Abdülvehhab Şârânî *Keşfü'l-Gumme*'de yazıyor.

Daha sonra komşu çocukları gelip el öperler, birer mendil yahut birkaç kuruş hediye alarak giderlerdi.

Daha sonra da hısım akrabadan gelenler ve yazma mendile sarılı şeker ve yemiş getirenler olurdu.

Kadınların tebriği öbür bayrama kadar sürdüğü hâlde erkekler arasında garip bir anlayış vardı. Bayram günleri eskidikçe tebriğin ehemmiyeti de tenezzül edeceği dolayısıyla büyükle-
rin tebrik ziyaretini geciktirmek edep ve tazime muhâlif düşe-
ceği vehm edilirdi. Bunun için tebrik maksadıyla gidilecek zat-
ların en büyükleri bayramın birinci günü, orta derecedekileri
ikinci günü, daha aşağı mertebedekiler de üçüncü günü ziya-
ret edilirdi. Zevkinden, sefasından başka bir şey düşünmeyen
Şair Nedîm bile:

*Pek umar teşrifini iydin ikinci günü Nedîm
Gündüzün olmazsa akşam olsa da mâni değil*

demişti.

Tebrik ziyaretçilerinin çoğu; ihlâs için değil de hulûs için gittiklerinden dolayı ev sahibini bulamazlarsa daha fazla mem-
nun olurlar, isimlerini “bendeleri”, “çâkerleri”, “kulları” gibi
huluskârlığa delalet eden bir kelimeyle züvvar (ziyaretçi) pusu-
lasına yazıp dönerlerdi.

İYDGÂH

Bayram günleri çocukların ve bu vesileyle büyüklerin top-
lanıp eğlendikleri yerlere “iydgâh” denirdi. Bunun dilimizdeki
karşılığı bayram yeridir.

İstanbul’un Fatih, Sultanahmet, Kadırğa ve Şehremini’deki
saray meydanı gibi geniş sahaları eskiden bayram yeri kabul

edilmişti. Oralara gelen çocuklar asma salıncaklarda⁶ sallanırlar, dönme dolaplarda⁷ yükselip alçalırlar, yörüngesi etrafında dönen atlı karaca veya karıncalarda dönerler; ada, merkeple hatta deveyle meydanda gezerler, çadırların içinde teşhir edilen sağ ve canlı bazı yaratıkları seyrederek, yine çadırın altında sanatını icra eden seyyar tiyatroları temâşâ ederlerdi. Üstünde tanesi beş paraya köfte pişirilen; fasulye piyazı, ciğer kebabı, baş suyuna pilav, şerbet diye renkli su, dondurma yerine soğuk un bulamacı satılan tablalardan yerler içerler; on paraya satılan aşure kâselerini çevirişmek suretiyle küçükten kumara alışırldı.

Rengârenk bir manzara arz eden bu meydanlar, malını satan esnafın bağırışmalarıyla, salıncaklardaki çocukların çaldıkları darbuka ve zilli maşalardan, küçüklerin öttürdükleri dilli ve kursak düdüklerden, on paralık alınıncı hafif bir taksim yapan macuncuların klarinetlerinden, başı tilki kuyruklu zencilerin kabak sazlarından, ayı ve maymun oynatan çingenelerin pul-suz teflerinden, oyuncakçılarının trampetiyle kaynana zırlıtılardan vs.'den çıkan seslerin birleşmesinden dolayı bayram yerleri gürültü mahşerine dönüşürdü.

İydgâhlar, çok eski zamanlardan beri dikkatleri çekmiş ki şairlerden çoğunun dîvânlarında zikredildiği görülür. Mesela Bâkî:

İydgehte varalım dülâba dilber seyrine
Görelim âyine-i devrân ne sûret gösterir

demiş. O müceddid şairi kendine mahsus bir lütufla yetiştiren Kanuni Sultan Süleyman da:

-
- 6 *Bî karar oldu salıncak gibi kalb-i uşşak!*
İyd-gehte salınıp seyre çıkınca hüban (Sâmi)
- 7 *Gerdiş-i çerh ile geh evc ü gehi oldu bazîz*
Mâhveş pülle-i dülâbda hurşid rûhan (Sâmi)

Dursun Gürlek

*İydgehte yâre verdim gönümü alma deyu
Ol gül-i ter baktı, dedi yüzüme ayva satar*

beytini söylemiş ve bizim elma dediğimiz meyveye vaktiyle “alma” denilmesinden istifade ederek bir de “tevriye” yapmıştır.

HÜKÜMET DAİRELERİNDE BAYRAMLAŞMA

Şeker Bayramı’nın dördüncü, Kurban Bayramı’nın beşinci günü hükümet daireleri açılır ve hemen o günkü meşgale bayramlaşmaya ayrılırdı. Çünkü bir daireyi teşkil eden kalemlerden her birindeki memurlar, önce kendi aralarında bayramlaşırlar, sonra önlerinde mümeyyizleri olduğu hâlde müdüre giderler, müdürler de idarelerindeki efendilerin önlerine düşüp müsteşara ve nazıra götürürlerdi.

Ziyaretine gidilen zat, koltuğundan kalkıp ayakta durur, iltifat göstermek isterse masasından bir iki adım ileriye çıkmak lütfunda bulunurdu.

Resmî bayramlaşmalar, küçüklerin kandilli temennâ etmesinden, büyüklerin de vakûrâne karşılıklıta bulunmasından ibaretti.

Erkân ve ümeranın tebrik edilmesinden sonra mümeyyizler, refakatlerindeki kâtiplerle birlikte kalem kalem dolaşır ve bayramlaşırlardı. Nazırlardan bazılarının bayramlaşma işlemini -pek haklı olarak- menettikleri de olurdu.

İYDİYYELER

Bayramın gelmesi eski şairleri de faaliyete geçirirdi. “Rebiyye”, “Şitâiyye”, “Temmûziyye”, “Muharremiyye”, “Ramazâniyye” olmak üzere büyüklerin övülmesine dair manzumeler yazdıkları gibi bayram münasebetiyle de o yolda kasideler,

gazeller tanzim ederlerdi. Acem ve Osmanlı şairlerinden hangisinin dîvânına bakılsa “İydiyye der-sitâyiş-i fûlan” başlıklı manzûmeler görülür.

İran şairlerinden biri:

Gilid-i meykede güm geşte bûd peydâ şûd

mısrasıyla şevval hilâlini, meyhanenin kaybolmuşken bulunan anahtarına benzetmiş. Arpa Emîni Zâde Sâmi de bundan mülhem olarak:

Küşad etmek ile kufl-i dihân-ı rûze dârânı

Hilâl-i âsmân miftâh-ı sîmîn-i mücellâdır

yani, “Oruçluların ağızlarının kilitlerini açtığı için gökyüzündeki bayram hilâli, gümüşten cilalı bir anahtardır.” demiştir.

OSMANLI SARAYINDA BAYRAM TEBRİĞİ VE BAYRAM ALAYI

REŞAD EKREM KOÇU

Bayram alayı, padişahların, Şeker ve Kurban bayramlarında an'anevî merasimle bayram namazına gidip gelmeleridir. Tayyar-zâde Atâ Bey, *Enderun Tarihi*'nde, sarayda bayramlaşmayı ve bayram alayını şöylece anlatıyor ki tek ve itimat edilir bir kaynaktır:

“Padişah, bayram günü sabah namazını sarayda Hırka-i Saâdet dairesinde kılar. Namazdan sonra sıra ile kızlarağası, silâhdar ağa, hasodalı ağalar ve musâhib ağalar, Hırka-i Saâdet dairesinde huzura girerek padişahın bayramını tebrik ederler. Padişah, oradan Revan odasına geçer (bu odaya sonraları “Sarık odası” denilmeye başlandı). Orada merasimle saltanat elbisesini giyer, hünkâr imamı efendilerle hekimbaşı efendi huzura girip arz-ı tebrikâtta bulunur. Son zamanlarda padişahlar Hırka-i Saadet dairesinden çıkınca Revan odası yerine Sünnet odasına gider olmuşlardı.

Bayram sabahı hazine kethüdası ile hazine ağaları, hazine-i hümayundan bayram tahtını çıkarırlar, Bâbüssaâde önündeki

geniş saçak altına koyarlar, üzerine şiltesini, örtülerini, sair tezyînatın sererler. Padişahın bayramını tebrik edecek isimleri tesbit edilmiş zevat, sabah namazını Ayasofya Camii'nde kılarlar; namazdan sonra hemen saraya gelip Kubbealtı'nda toplanırlar. Teşrifâtî Efendi içeri girerek silâhdar ağa vasıtasıyla Sünnet odasında oturan padişaha arzeder. Padişah, Sünnet odasından kalkıp Arz odasına gelir, orada da azıcık oturur, bu sırada has odalılar da Arz odasıyla Bâbüssaâde arasına dizilirler.

Padişah, Arz odasından çıkıp taht önüne gelir. Nakıybü'l-Eşrâf Efendi gelir, yüzü padişaha karşı ayakta durup ellerini kaldırır, bir dua okur, padişahın bayramını tebrik eder ve temennâ ederek gider. Efendi, huzurdan çekilirken Enderun çavuşları bir ağızdan ve yüksek sesle: 'Aleyke avnullâh!..' diye bağırırlar. Bu sırada Enderun-ı Hümâyün mehterhanesi çalmaya başlar ve tebrik merasimi bitinceye kadar durmadan çalar.

Nakîb Efendi çekilirken padişah tahta oturur. Tahtın arkasında sağ tarafta kızlarağası, sol tarafta silâhdar ağa ayakta dururlar. Eğer Kırım hanzâdelerinden o sırada İstanbul'da bulunan varsa onlar da tahtın arkasında, sol tarafta dururlar. Bunların arkasında kapıya kadar olan boşluğu zülüflü baltacılar doldurur.

Tahtın karşısında sağ tarafta yeniçeri, sekbanbaşısı ağa, arkasında sipah ve silâhdar ocakları ve dört bölük zabitleri dururlar. Yeniçeri ağası, vezir rütbesini hâiz değilse burada sekbanbaşısı ağanın önünde durur. Çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdası ellerinde gümüş asalar ile onların yanında mailce dururlar; tahtın karşısına sol tarafta da Solakbaşı ağa, mîrialemler ağa, zaimler, müteferrikalar ve teşrifatçı efendi mailce dururlar.

Kubbealtında toplananlar da evvela sadrazam, vezirler, Rumeli ve Anadolu kazaskeri efendiler arz-ı tebrikâtta bulunur. Bunlar sıra ile ilerleyerek tahta yaklaştıkları zaman evvela

eğilerek tazimde bulunurlar ve sonra saçak öperler; saçak öperlerken padişah hepsine hürmeten ayağa kalkar. Padişahın her ayağa kalkıp oturduğunda, yukarıda kaydedilen kalabalık yüksek sesle ‘Maşallah!’ diye alkışlarlar. Sadrazam, tebrikten sonra kızlarağasının önünde durur; vezirlerle kazaskerler de sadrazamın sağına sıra ile dizilirler.

Bu birinci kfileyi, eğer vezir rütbesi yoksa başdefterdar, nişancı efendi, reisülküttab efendi takip eder. Fakat bu zevat saçak öpmez, tahtın eşiğini öperler. O sırada çavuşbaşı ağa ile kapıcılar kethüdası gidip şeyhülislam efendiye haber verir; iki kapıcıbaşı da gümüş asalarıyla ilerleyip tahtın önünde dururlar. Şeyhülislam efendi de ulemâ efendilerin başında tebrike gelir. Şeyhülislam saçak öpmez, padişahın önünde hürmetkâr bir eğilme ile iktifa eder.

Padişah, bayramı tebrik eden ulemâya, İstanbul kadılığı pâyesinde olanlarına kadar ayağa kalkar ve yukarıda kaydedildiği şekilde alkışlanır. Sadrazam da padişahın her kalkışında hafifçe sağ koltuğundan tutar ve ulemâyı isimleri ile padişaha takdim eder. Müderris efendileri de toptan: ‘Müderrisîn-i kirâm efendiler dâîleridir’ diye takdim eder. Ulemanın isimlerini sadrazam da bilemiyeceğinden elinde, meşihatdan gönderilmiş bir teşrifat defteri bulunur.

Ulemâdan sonra piyâde ve silâhdar dört bölük ağalar, yeniçeri ağası, yeniçeri ocağının katar ağaları eşik öperler. Yeniçeri ağası, vezir ise vezirler arasında tebrikte bulunduktan sonra ayrılır, tahtın arkasından dolaşarak yeniçeri ocağı erkanının başında ikinci defa tebrikte bulunur. Yeniçeri ocağının erkânını da çavuşbaşı, cebecibaşı, topçubaşı, kumbaracıbaşı, lâğım-cıbaşı takip eder.

Tebrik merasimi bitince teşrifatçı efendi eşik öperek merasimin bittiğini padişaha arz eder. Padişah ayağa kalkar, sağ koluna da kızlarağası girer, birkaç adım atınca sadrazam, padişahın sağ kolunu silâhdar ağaya bırakır; padişah, bâbüssaâdeye doğru yürürken, vüzerâyâ selâm verir, onlar da yer ile bir temennâ ederler.

Padişahı camiye götürmek için kapıcıbaşlarıyla mîr-i alem, çavuşlar, çavuşbaşı ve rikâb-ı hümayun solakları müstesnâ olarak orada bulunanların cümlesi orta kapıdan dışarı çıkıp atlarına biner. Teşrifatçı efendi hepsini son bir defa daha gözden geçirir. Sadrazam ile vezirler orta kapı içine serilen seccadelere oturarak padişahın içeriden çıkmasını beklerler.

Kılavuz çavuşu ağa, alayın hazır olduğunu sadrazama haber verir; o da bostancıbaşılar karakulluğu ile Enderunu haberdar eder. Padişahın ata bindiği haberi gelince sadrazam ve vezirler hemen kalkarlar, atlarına binerler, orta kapıdan çıkarlar ve kapının has fırın tarafındaki duvarı önüne dizilirler. Onların alt tarafına da yine atlı olarak alayda bulunmaları mûtaad devlet erkânı dizilir.

Padişah at üstünde orta kapıda görününce alay çavuşları, alkışa başlar. Padişah da etrafına selâm vererek iltifatta bulunur.

Padişahın seccadesi alaydan evvel kapıcılar kethüdası tarafından camiye götürülüp mahfil-i hümayuna serilir ve kapıcılar kethüdası alayda bulunmak üzere saraya döner. Bu usul, kadimden kala gelmiştir.

Bayram alayı şu sûretle tertip olunur:

Dîvân-ı Hümayun Hâcegânı efendiler

Kapıcıbaşı ağalar

Defter emini efendi

İkinci ve üçüncü defterdarlar

Baş defterdar

Nişancı

Sadrazam kethüdası

Vezirler

Sadrazamın atının yanında yaya olarak orta uşak ve soruguşlu yeniçeri bölük çorbacıları yürürler.

Kapıcılar kethüdası: Elinde gümüş asa, sırtında kısa kürk, başında Selimî destar, ayağında mor kadife Tatar şalvarı ve Çerkes fiları, yemenisi.

İkinci mîrâhur ağa.

Birinci mîrâhur ağa ve çavuşu ağalar.

Padişah: Atının yanında yaya olarak kırmızı dolma ve deve-tüyü renkli sivri külâhları ile ve ellerinde beşpâreli asalarla hasekiler; peykler ve solaklar; kavuklarında hazineden çıkmış mücevherli sorguçlarla çuhadar ağaları.

Silâhdar ağa ve çuhadar ağa: Başlarında mücevherli üsküf, bellerinde incili kuşak ve bıçak, sırtlarında ağır sırmalı entari ve kaftan.

Kızlarağası: Başında Selimî, belinde som mücevher bıçak ve arkasında ağır sırmalı entari, üstüfan kaftan, üzerinde serâ-ser kaplı dört yenli sırt samur kürk.

Bâbüssaâde ağaları: Başlarında Selimî destarlar.

Hazinedarağa ve hasodalı ağalar: Başlarında düz kaş serpuş, bellerinde mücevher hançer ve altın köstekli som mücevher bıçak ve ayaklarında kontuşlar.

Padişahlar, bayram namazlarını önceleri Ayasofya Camii'nde kılarlardı. Sultanahmet Camii yapıldıktan sonra Sultanahmet'te kılmaları an'ane oldu.

İstanbul'da bulunan yeniçeriler sabah namazlarını kışlaların-daki camide kılarlar ve namazı kılar kılmaz takım takım gelip Sultanahmet Camii'nde toplanırlar ve caminin avlusunda, avlu kapısından mahfil-i hümayuna kadar iki sıralı selâm dururlardı. Alayın ön tarafı camiye girince, atlı ve yaya, hemen iki safa ayrılıp onlar da yeniçerilerin önünde iki geçeli selâma dururlardı.

Padişah, cami avlusuna girince, önde yeniçeri ağası, arkada kapıcıbaşılar koşarlar, padişahı yerle bir temennâ ile selâmlarlar, atından inmiş bulunan sadrazam da ayaklarından çizmelerini çıkarır, papuç giyer, istikbâle hazırlanmış bulunurdu.

At ile binek taşı önüne gelen padişahı atından sadrazam indirirdi, evvela diz çöküp yer öper, sonra koltuğuna girer, attan inmesine destek olurdu. Bu esnada divân çavuşları alkış ederlerdi.

Padişahın sağ koltuğundan sadrazam, sol koltuğundan yeniçeri ağası tutar, vazifeli bir hasodalı ağa padişahın ayaklarından çizmelerini alır. O esnada sadrazam, sol eli ile padişahın koltuğunda eğilir, sağ eliyle padişahın papuçlarını önüne koyardı.

Sadrazam ile yeniçeri ağası padişahı mahfil-i hümayuna kadar çıkarırlardı. Padişah mahfile girerken divân çavuşları tekrar alkış ederlerdi. Sadrazam ile yeniçeri ağası padişahı mahfile bırakıp namaz için aşağı inerlerdi, ikisinin de seccadeleri saf-ı nihaide, en son safta serilmiş bulunurdu.

Bayram namazını caminin imam-ı evveli kıldırırdı, devrin ulemâsından yahut meşâyihinden tanınmış bir zat da zamana münasip bir hutbe irad ederdi.